

МЕДАЛЬНІ ПРАЦІ З РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІЇ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ СВ. ВОЛОДИМИРА (1834–1917 рр.)

В умовах поживленого економічного розвитку російської держави на початку XIX ст. виникла потреба у висококваліфікованих спеціалістах. Фахову підготовку останніх мали здійснювати шість університетів – Московський, Санкт-Петербурзький, Казанський, Дерптський, Харківський та Київський. Серед методів фахової підготовки студентів, крім лекційних, а згодом і семінарських занять та написання курсових праць, поширеною формою наукової роботи були конкурсні теми, які оголошувалися факультетами університетів згідно статутів. Кращі твори відзначалися золотими, срібними медалями та преміями, а значна частина їх авторів в майбутньому залишила вагомий слід у науці. Ця традиція була започаткована в Київському Університеті св. Володимира ще з початку існування цього навчального закладу (параграф 52).¹

30 травня 1837 року з'явилися „Правила о назначении и рассмотрении задач и присуждения установленных за их решения медалей”, які регламентували процес отримання нагороди. Щорічно на урочистому університетському засіданні, котре традиційно відбувалося після закінчення академічного року, пропонувалися теми для досліджень від кожного факультету (від філософського – 2, юридичного і медичного по 1). У конкурсі мали право брати участь студенти усіх курсів навчання. Процедура проведення конкурсу та визначення переможців виглядала таким чином: підготовлені студентами роботи вкладені у конверт з написаним на ньому девізом, без зазначення прізвища і адреси, до 31 березня наступного року здавалися університетському чиновнику, який реєстрував їх та передавав ректору. Ректор відкривав пакети, відповідно їх нумеруючи, та вкладені твори передавав професорові. Професор протягом десяти днів вивчав роботи, потім повертав деканові, який віддавав праці для ознайомлення іншим викладачам. У травні на засіданні факультету остаточно вирішувалась доля золотої і срібної медалей. Викладацька рада повідомляла своє рішення ректору. Нарешті, на урочистому засіданні розривались конверти переможців, усі інші пакети з конкурсними творами спалювались. Медалісти отримували спеціальні посвідчення, а їхні роботи мали бути надруковані за університетський рахунок і розіслані в інші вищі навчальні заклади.²

До „Правил”, протягом усього періоду існування Університету св. Володимира, вносилися зміни та уточнення, котрі мали вдосконалювати процедуру підготовки медальних робіт. Так, у травні 1858 року з'явилася нова постанова „О хранении в библиотеке сочинений, написанных на медаль”, яка вимагала збереження в університетській бібліотеці усіх конкурсних творів, незалежно від того чи отримали вони нагороду.³ Це нововведення важко переоцінити сучасним історикам, воно дало можливість на основі першоджерел вивчити і оцінити рівень знання та фахової підготовки кращих студентів того часу.

В 1863 році був прийнятий новий університетський Статут, який закріпив зміни в структурі вищих навчальних закладів (в 1850 році відбулася реорганізація

філософського факультету: на його основі створено два нові історико-філологічний і фізико-математичний). Були удосконалені й правила конкурсу, виправлена несправедливість щодо утворених факультетів, оскільки кожний із них, на відміну від юридичного і медичного, складався з двох відділень: історико-філологічний – з історичного та філологічного, а фізико-математичний – з фізичного та математичного. Ця ситуація ставила в нерівне становище студентів новостворених факультетів. Тепер Рада Університету могла самостійно, на свій розсуд визначати кількість завдань і медалей для кожного факультету, зважати лише на фінансове забезпечення учбового закладу (параграф 97 статуту 1863 року).⁴

Кращі дослідження почали публікуватися на сторінках університетського видання „Университетские известия”, яке друкувалося з 1861 року.

Для більшого заохочення молодих дослідників займатися науковою роботою, вирішено запровадити в усіх російських університетах положення, яке дозволяло студентам-медалістам отримати кандидатський ступінь без подання дисертації (параграф 94 статуту 1863 року).⁵

У наступному, 1864 році рішенням Ради Міністерства Народної Освіти було надано право й вільним слухачам Університету отримувати нагороди за свої праці.⁶ Цей захід збільшив число учасників конкурсу і стимулював студентів до написання більш якісних робіт.

Не обійшов своєю увагою медального питання й новий Статут 1884 року. Знову зазнали змін „Правила о назначении и рассмотрении задач и присуждения установленных за их решения медалей”. Перш за все, встановлювався новий термін оголошення тем конкурсних робіт – тепер урочисте університетське засідання відбувалося 8 січня, а не наприкінці академічного року. Термін подачі творів переносився з 31 березня на 1 листопада, викладачі повинні подавати свої рецензії на медальні роботи до 15 грудня. Твори, які отримали кращі відгуки, друкувалися крім „Университетских известий” в „Сборнике сочинений студентов Университета св. Владимира”, який почав видаватися з 1880 року.⁷

Але і цей проект не став остаточним. Викладацький склад історико-філологічного факультету Київського Університету залишився не вдоволеним коротким терміном для підготовки конкурсних робіт (9 місяців) і вимагав збільшити його до року. Місячний термін оцінки студентських праць вважався занадто малим для об'єктивної оцінки одного дослідження, не кажучи вже про їх кількість. Критикувалась також постанова, яка встановлювала залежність кількості тем і медалей від фінансового кошторису. Оскільки Статут 1884 року відокремив учбову частину від Правління і передав її факультетам, доречно висловлювались пропозиції щодо розподілу нагород не порівну, як це існувало раніше, а в залежності від якості робіт, поданих на конкурс. При цьому кожний факультет мав право претендувати на 2 золоті і 2 срібні медалі.⁸

Усі ці зауваження були взяті до уваги і 4 жовтня 1889 року затверджений новий проект змін правил про присудження медалей за твори на запропоновані факультетами теми. Встановлювався новий термін для оголошення медальних завдань – 1 вересня – початок учбового року. Студенти могли готувати свої праці протягом року і подавати їх до 1 вересня. Професора отримали можливість ознайомлюватися з конкурсними працями до 15 грудня, тобто більше трьох місяців і передавати їх ректору зі своїми

відгуками.⁹ Ці заходи мали надати можливість молодим дослідникам більш якісно опрацювати матеріали, а викладачам краще ознайомитися з роботами і визначити найкращі.

На засіданні Ради Університету в листопаді 1897 року вирішено подовжити термін подачі студентських робіт на один місяць – до 1 жовтня.¹⁰

Останню крапку в удосконаленні „Правил” поставила Рада Університету в 1910 році. Вона залишила без змін саму процедуру подання студентами своїх творів, але встановила щорічну премію імені М. Пирогова, грошовий номінал якої складав 100 руб. за найкращу працю. Премія надавалася по черзі кожному факультету.¹¹ Слід наголосити, що ця нагорода була започаткована ще в 1862 році.¹² Серед лауреатів премії слід виділити Д. Багалія, П. Іванова, але тепер пироговська премія стала щорічною. Конкурс перетворився на серйозне змагання, переможці якого не лише отримували нагороду, а й гарантовану перепустку до здобуття звання професорського стипендіата.

Ще одним важливим матеріальним заохоченням до медалі стала „Премия в ознаменованіе 300-летнего юбилея царствования Дома Романовых” в розмірі 300 руб., яка також видавалася щорічно по черзі кожному факультету, починаючи з 1913 року.¹³

Ведучи мову про „Правила” присудження нагороди доречно згадати і про саму медаль, її зовнішній вигляд. Відомо, що ідея зовнішнього вигляду медалі належала віце-президенту Імператорської Академії Мистецтв графу Д. Толстому, який запропонував на одному з боків „зробити на вінку надпис: найуспішнішому”. Автором малюнку став академік Лялін, на жаль, джерела не повідомляють про зміст цього малюнку. В 1837 році імператор Микола I остаточно затвердив проект нагороди, в такому вигляді вона і проіснувала близько століття.¹⁴

Всього з 1835 по 1904 рр. золотими медалями було нагороджено 236 студентів, срібними – 124. З них студенти-історики отримали 69 золотих і 40 срібних медалей. З російської тематики найвищої нагороди за цей період удостоїлося 29 робота, а срібної – 11. Ці данні взяті з щорічного звіту Університету св. Володимира. Значною проблемою є встановлення точної кількості медальних творів за період з 1905 по 1920 рр., оскільки на даний момент не вдалося віднайти усі щорічні університетські звіти. За нашим попереднім підрахунком на історико-філологічний факультет віддано 55 золотих і 22 срібні нагороди, відповідно лауреати 14 золотих і 5 срібних медалей присвятили свої твори російській історії.

Усі медальні роботи логічно розділити на три групи за хронологічним принципом: 1. праці, в яких досліджується історія Київської Русі; 2. висвітлюється історія Московського царства; 3. вивчаються актуальні проблеми історії Російської імперії.

Перші медалі студенти Київського Університету почали отримувати у 1835 році. Серед запропонованих тем, праця яка стосувалася російської тематики, точніше періоду давньоруської історії з'явилися лише в 1841/1842 навчальному році – „Определитъ значение монгольскаго периода в истории жизни русскаго народа”. Щасливими власниками нагороди стали О. Модзелевський (золото) і І. Шульгін (срібло). Нажаль, про зміст робіт нічого не відомо. Досі ще не вдалося віднайти ні сам рукопис, ні рецензію на нього. Подібне стосується майже усіх перших конкурсних робіт, можливо вони назавжди втрачені для дослідників. Взагалі, зі значною кількістю робіт (роботи

40-х – 50-х рр. XIX ст., більша частина праць початку XX ст., а також усі твори, нагороджені срібною медаллю) можна ознайомитися лише за рецензіями наукових керівників.

Перші медальні роботи студентів Університету св. Володимира (твір І. Лашнюкова про міжусобні війни між руськими князями; П. Козловського про богатирів часів перших київських князів; робота А. Завадські-Краснопольського з вивчення історії Візантійської імперії та її впливу на світову культуру) представляють собою праці більш компілятивного характеру з використанням мінімальної джерельної бази.

Ситуація змінюється з другої половини XIX ст., коли в університетську систему викладання вводяться практичні заняття для студентів, де останні мають вивчати та аналізувати джерела. В цей же період в Університеті св. Володимира з'являється плеяда молодих викладачів (В. Антонович, В. Іконников), котрі намагались зосередити своїх учнів на вивченні окремої проблематики (В. Антонович – на дослідження історії князівств Південно-західної Русі; В. Іконников – конкретних історичних руських джерелах доби середньовіччя).

Студенти-медалісти, учні В. Антоновича в подальшому створили ядро школи, яку Д. Багалій назвав „киевская документальная школа историков Украины”.¹⁵ Представники школи реалізували програму по відтворенню історії земель України, Білорусії та Великого князівства Литовського. Кращими серед цих робіт є праці М. Дашкевича з історії Галицького князівства¹⁶ (студент вперше висунув гіпотезу про існування незалежного Болохівського князівства, яка підтвердилася на сучасному етапі археологічними розкопками); П. Голубовського, де висвітлюється історія Сіверської землі¹⁷ (не втратили своєї актуальності його гіпотези стосовно існування князівських сіл на землі сіверян, повернення князівства у володіння князя Всеволода Ярославовича у 1097 році, про видатні здібності Всеволода, якого автор порівняв з Володимиром Мономахом); М. Грушевського з історії Київського князівства¹⁸ (студент створив чудовий географічний нарис, основна частина медального твору в подальшому стала частиною його фундаментальної праці „Історія України-Руси”); В. Данилевича – по Полоцькій землі¹⁹ (автор професійно подав географічну характеристику краю, всупереч норманській теорії висунув гіпотезу відносно соціального устрою і зв'язку слов'янських общин в початковий період, яку поділяли радянські вчені); О. Грушевського – з історії Турово-Пінського князівства²⁰ (на основі археологічних даних, студент, всупереч офіційній історіографії, стверджує про високий культурний рівень місцевого населення в давній період, також він справедливо відкидає теорію щодо варязької колонізації краю).

Неординарний випадок стався з улюбленим учнем В. Антоновича – Д. Багалієм. У 1878/79 навчальному році він написав роботу, присвячену Сіверській землі, за що отримав золоту медаль і Пироговську премію. Згодом, всупереч університетському Статуту 1863 року, ця студентська робота була захищена як магістерська. І тут сталося непередбачене – Д. Багалій був звинувачений у плагіаті. В 1883 році з'явилася рецензія знавця історичної літератури І. Линниченка на медальні твори Д. Багалія та П. Голубовського. Рецензент досить високо оцінив працю П. Голубовського, тоді як інша виявилася списаною з студій Д. Самоквасова, А. Котляревського, М. Костомарова,

М. Арістова, І. Срезневського та ін., хто займався цією проблематикою. Він писав: „В результаті наших спостережень над складом цієї ученої праці виявляються наступні висновки: 1. більше ста сторінок в цьому ученому дослідженні (уся 3-я глава, 1-я і 4-я, більша частина 6-й і 7-й) представляють чудовий по точності знімок з досить обмеженої кількості загальновідомих творів; 2. більше 100 сторінок (вся глава 5-я) представляють переклад літописів на сучасну російську мову; 3 останні сторінки ученої роботи п. Багалія пішли на зв'язки і скріплення двох перших першоджерел”.²¹

Виникає питання: як таке могло статися, щоб один з найулюбленіших учнів В. Антоновича припустився такого промаху, до того ж і сам Антонович не лише не помітив комплікативного характеру роботи, а і разом з В. Іконниковим надав позитивний відгук праці, підкресливши її самостійність?²² Д. Багалій в 1884 році написав відповідь І. Линниченку, в якій виправдовуючись, він посилався на свою недбалість у записах, де змішалися власні думки з виписками з монографій і літописів.²³

При поясненні цього явища можна погодитися з гіпотезою О. Толочка про намагання Багалія якомога швидше стати магістром, щоб зайняти вільну кафедру російської історії в Харківському університеті. Суперником Дмитра Івановича на це місце і був І. Линниченко, який після цих подій змушений був назавжди залишити Київ і захищатися в Петербурзі (він викладав в Московському і Новоросійському університетах).²⁴ Стосовно ж незрозумілої реакції на цю справу В. Антоновича, то можна лише здогадуватися: чому так сталося. Можливо, це звичайна недбалість професора, або ж він хотів бачити викладачем Харківського університету саме Д. Багалія (І. Линниченко не був послідовником „обласної” школи Антоновича, на відміну від Багалія). Цікавим є той факт, що Володимир Боніфатійович не опублікував в „Університетських повідомленнях” відгуку на дисертацію Дмитра Багалія, хоча це було звичайною практикою.

На високому рівні були створені роботи з історії Київської Русі учнями В. Перетца С. Бугославським та Л. Білецьким. Студенти відповідно дослідили дві давньоруські пам'ятки: “Сказание о свв. Князях Борисе и Глебе, приписываемое Мниху Иакову”.²⁵ та „Повесть о Меркурии Смоленском и ея литературная история”.²⁶ Вони детально вивчили пам'ятку, подали власні класифікації редакцій джерел та проаналізували її списки. Кожна з цих робіт стала значним внеском у розвиток українського джерелознавства.

Значна кількість медальних робіт присвячена вивченню історії Московської держави. При дослідженні цієї тематики студенти обмежилися трьома напрямками: перші вивчали діяльність видатних особистостей; другі – економічну історію російської держави (представники школи М. Довнар-Запольського); треті дослідили окремі джерельні пам'ятки з російської історії.

У першому напрямку працювали В. Іконников, А. Ясинський, І. Козловський та М. Марковський.

В. Іконников у своїй роботі “Максим Грек” викладає історію книжної справи на Русі, ґрунтовно вивчає біографію Максима Грека та його літературну спадщину. Нажаль, медальний твір перенасичений фактами, надмірними цитуваннями, непотрібними відхиленнями від теми, відсутні і чіткі конкретні висновки у кінці праці.²⁷

Свої помилки Володимир Іконников намагався виправити в своїй подальшій роботі, спочатку в магістерській, а потім вже в наступних виданнях. В останнє, праця була перероблена, а згодом і видана в 1915 році.²⁸ В. Іконников все своє життя присвятив викладацькій роботі в стінах Університету св. Володимира. Він підготував цілу плеяду талановитих науковців (А. Ясинський, І. Козловський, М. Лятошинський).

Усі теми, висунуті В. Іконниковим на конкурс, за виключенням однієї (Вмешательство иностранной политики в Русские дела при Елисавете Петровне), стосуються діяльності якоїсь видатної постаті.

1887/88 навчальний рік став переможним для А. Ясинського. В роботі, присвяченій діяльності князя Андрія Курбського студент висвітлив життєвий шлях князя, висунув цікаву та актуальну на даний момент гіпотезу про головні причини втечі Андрія Курбського за кордон – приналежність до „зрадників”, тобто до партії Сильвестра і Адашева”. Іван Грозний завжди підозрював Андрія Курбського у співчутті до цієї партії, і коли почалася розправа, останньому нічого не залишалось робити, як втекти до Литви.²⁹

І. Козловський став автором праці „Сильвестр Медведев”.³⁰ Основну увагу дослідник звернув на літературну спадщину С. Медведєва, а саме на твір „Созерцания лет 7190–92”. І. Козловський не визнає С. Медведєва автором „Созерцания”, але при цьому він стверджує, що саме Медведєву належить остаточна редакція твору, а також внесення додаткового матеріалу сучасних йому подій.³¹ В свій час цей твір отримав негативну рецензію з боку відомого історика В. Сіповського, який наголошував на слабкому рівні медальної роботи.³² Дійсно, перша спроба І. Козловського на науковому поприщі була не зовсім вдалою, але вона не завадила йому залишитися в Київському Університеті в якості викладача і займатися в подальшому вивченням російської історії.

На значно вищому рівні написаний твір М. Марковського „Антоний Радивилловский, южно–русский проповедник XVII века”.³³ В заслугу автору можна поставити майже повну відсутність досліджень з цього питання. М. Марковському вдалося в повній мірі висвітлити життєвий та творчий шлях проповідника.

Окремий напрямок становлять медальні роботи студентів, представників економічної школи М. Довнар–Запольського, які займалися вивченням економічної історії Московського царства (виключенням є праця В. Федоренко, присвячена селянській реформі 1861 року) на основі писцевих книг. Київська економічна школа, яка, як вірно зазначив сучасний російський вчений С. Михальченко, працювала за двома напрямками: це економічна історія Московської держави XVI–XVII ст., перш за все вивчення господарства окремих територій за писцевими книгами; та дослідження сюжетів української історії. В першому напрямку здійснювали свою роботу Є. Сташевський, Б. Курц, П. Смирнов, М. Яницький, Г. Білоцерківський, А. Гневушев, В. Базилевич, С. Грушевський, В. Фаворський. У другому напрямку працював В. Романовський.³⁴

Першим з представників цієї школи, хто отримав золоту медаль був П. Смирнов, який написав роботу: „Орловський уезд в конце XVI в. по писцовым книгам”.³⁵ Автор вузько висвітлив джерельну базу проблеми та подав неповну характеристику економічного становища Орловського повіту, але це була перша робота такого напрямку, крім того, слід віддіти належне вмінню студента працювати з великим і

складним статистичним матеріалом. Однією з кращих робіт учнів М. Довнар-Запольського слід вважати медальний твір А. Гневушева з економічної історії Новгородської області кн. XV – поч. XVI ст.³⁶ Ще радянськими істориками були справедливо визнані заслуги дослідника у галузі вивчення писцевих книг, який першим підмітив неухагу московських писців до неземельних занять населення, що в свою чергу не дає можливості детально вивчити промисловість краю.³⁷ Учень М. Довнар-Запольського А. Гневушев склав чудові таблиці географічного розподілення посівів льону і хмелю у чотирьох п'ятинах; першим висунув гіпотезу про повсюдне розповсюдження трипілля, про панування лядинної системи землеволодіння, які не втратили своєї актуальності і в наш час.

Ще один учень Митрофана Вікторовича – Є. Сташевський прославився не лише як талановитий історик, а і своєю скандальною репутацією. У медальній роботі, присвяченій економічному становищу Московського повіту XVII ст. він розглядає економічний стан краю, зокрема, стан сільського господарства, визначив причини його занепаду. Економічний занепад у краї дослідник пояснює неправильним веденням господарства, наголошує на потребі перебудови сільськогосподарської системи, яка буде проведена частково, але занадто пізно.³⁸ Євген Сташевський за сприянням М. Довнар-Запольського був залишений в Університеті для підготовки до професорської діяльності. За порадою професора С. Веселовського він пише дисертацію по історії царювання першого царя з династії Романових – Михайла Федоровича.³⁹ Він працює в московських архівах, і користуючись недосконалістю архівної системи, зміг звідки винести частину документів. Вибухнув скандал, масло у вогонь підлило звинувачення М. Довнар-Запольського стосовно самостійності праці. Вчитель допустив свого учня до захисту під чесне слово переробити працю і не претендувати на вакантну кафедру російської історії в Університеті св. Володимира, яке не було дотримане Є. Сташевським.

Атмосфера загострювалась, дві близькі людини перетворилися на ворогів. Цей випадок добре описаний в спогадах відомого українського історика Н. Полонської-Василенко, яка також була ученицею Митрофана Вікторовича.⁴⁰ Та не дивлячись на ці події, Євген Дмитрович залишився вірним ідеям наставника – М. Довнар-Запольського, він продовжив займатися економічною історією, створивши чимало цікавих робіт.⁴¹

Ще один представник школи М. Довнар-Запольського П. Клименко досліджив проблему: „Западно-русские цехи в XVII–XVIII вв.”.⁴² Автор відійшов від основного напрямку досліджень школи і зайнявся українознавчими студіями. Деяко були змінені і хронологічні межі роботи, студент приділив свою увагу переломному періоду в історії Росії – Московське царство закінчувало своє існування, на початку XVIII ст. на політичній арені з'явилася імперія. Автор детально дослідив процес виникнення цехової системи на Україні. Студент наголошує на певному зв'язку зародження цехів з церковними братствами, хоча і відкидає думку про генетичний зв'язок цехів з братствами.⁴³ Значна частина роботи присвячена вивченню цехового устрою.

Георгієм Білоцерківським написана медальна праця по Тульському повіту – „Тула и Тульский уезд в XVI и XVII веках”.⁴⁴ Окрім детального огляду економічного становища краю, автор дослідив особливості у розвитку Тульського повіту під час економічної кризи у Московській державі XVI–XVII ст. Тут, на відміну від

центральных областей, вона призвела не до запустіння краю, а, навпаки до збільшення кількості населення і поступового розвитку господарства.

На високому рівні написана робота М. Яницького „Экономический кризис в Московском государстве XVI века”, яка з друку вийшла дещо пізніше під назвою: „Экономический кризис в Новгородской области XVI века”.⁴⁵ Він вивчає економічний лад Новгороду на рубежі XV–XVI ст., коли той втрачає свої торгівельні позиції, в республіці панує політична нестабільність і Новгород потрапляє під владу Москви, яка на свій розсуд встановлює тут нові порядки.⁴⁶ Характеризуючи розмір кризи, коли запустили цілі області, студент намагається визначити ступінь цих запустінь на помісних та великокняжих землях.⁴⁷ Скориставшись текстами пошукових книг, М. Яницький висуває власну гіпотезу економічного занепаду Новгородської землі. Автор наголошує, що запустіння не було слідством опричнини Івана Грозного, її корені слід шукати у підвищенні селянського оброку на користь землевласника, у переводі натурального оброку на грошовий, що пов’язане з несприятливими умовами життя новгородського краю та з втратою торгівельного транзитного шляху в Європу і поступовою заміною натурального господарства грошовим.⁴⁸

Про рівень робіт В. Романовського „Экономический быт Черниговского полка в XVII–XVIII стол.”, В. Базилевича “Тульская окраина по писцовым книгам XVI века”, С. Грушевського “Коломенский уезд по писцовым книгам XVI века” та В. Фаворського „Вятский край в XVII в.” можна судити лише із відгуків наукових керівників на дані твори. Слід наголосити на високій оцінці рецензентів на ці медальні роботи.⁴⁹

Дослідженням джерельного комплексу займалися С. Цикаловський „Сведения о России в Formmannasogur” та С. Маслов „Киевский синопсис и его литературная деятельность” за які отримали золоті медалі. Обидва студенти детально вивчили обрану ними пам’ятку і зробили цікаві узагальнення.⁵⁰

Історія російської держави часів імперії представлена невеликою кількістю студентських робіт. Студенти зосередили свою увагу на вивченні періоду царювання двох імператриць – Єлизавети Петрівни (В. Яцюк і К. Калабановський: „Вмешательство иностранной политики в русские дела при Елисавете Петрове”) та Катерини II (М. Стельмашенко: „Исторические труды императрицы Екатерины II”); три роботи джерелознавчого характеру (Н. Тумасов: „Иложитъ исторический характер разработки Русской истории от Кармазина до нашего времени, именно: направление и научные результаты этой разработки относительно понимания и хода основных элементов быта Русского народа”; М. Лятошинський та В. Городецький: „Август Шлецер и его историческая критика”); економічну історію Росії XVIII–XIX ст. дослідили три представники школи М. Довнар-Запольського (Б. Курц та І. Безручко-Зеленський: „Русско-китайская торговля в XVIII в.”; В. Федоренко: „Состояние помещичьих крестьян Черниговской губернии накануне реформы в связи с обозрением деятельности Черниговскаго Губернскаго Комитете по улучшению их быта”).

Окремої уваги заслуговують медальні твори М. Лятошинського, Б. Курца та В. Федоренка.

Найцікавішим в роботі М. Лятошинського є II розділ, присвячений вивченню праць Шлецера по російській історії та його історичній критиці, де автор зумів не лише вичленити з творів науковця усі положення, які чітко визначають критичні прийоми

Шлецера, а і викласти їх в послідовному порядку.⁵¹ Дослідник подає власну оцінку значення наукової діяльності Шлецера, він знову наголошує на тому, що вчений хоча і не виробив цільної теорії критики, але зумів направити руську історію на критичну дорогу, саме на її основі були написані праці М. Карамзіна, С. Соловйова.⁵²

Рукопис праці Б. Курца, нажаль не зберігся в архівних сховищах, взагалі ця робота ніколи не друкувалася. Історико-філологічний факультет рекомендує його твір до друку, але науковий керівник М. Довнар-Запольський вирішує притримати вихід дослідження Б. Курца, щоб той мав змогу доповнити його архівними матеріалами з Департаменту митних зборів.⁵³ Робота була доповнена і лише в 1929 році з'явилася на світ під назвою Русско-китайские сношения в XVI, XVII и XVIII столетиях” вже як докторська дисертація. Автор простежує за становленням та розвитком російсько-китайських відносин на протязі трьох століть.

Твір В. Федоренка має завдання охарактеризувати становище кріпосного селянства Чернігівської губернії напередодні відміни кріпосного права та вивчити діяльність Чернігівського Губернського Комітету. Як зазначає М. Довнар-Запольський, в роботі ми маємо першу спробу дати господарський нарис Чернігівщини напередодні реформи, до того ж в науковій літературі аналогічних погубернських чи порайонних досліджень ще не існує, тому не важко встановити значення твору.⁵⁴

1918/1919 навчальний рік став останнім в існуванні традиції нагороджувати кращі студентські твори медалями. Радою Університету св. Володимира по російській таматиці студентам було запропоновано чотири теми: 1. „Социально-экономические взгляды Герцена”; 2. „Крестьяне Киевской губернии накануне освобождения. (Экономический очерк); 3. „Экономические взгляды Екатерининской эпохи”; 4. „Каневская сотня в Румянцевской описи”.⁵⁵ Майже нічого невідомо про ці роботи, чи були вони взагалі написані, знаємо лише те, що другою темою зацікавився студент Н. Полетіка, який розпочав працювати над нею під керівництвом М. Довнар-Запольського. Він навіть подав Митрофану Вікторовичу план свого майбутнього дослідження, але на цьому усі дані перериваються.⁵⁶

Політичні події 20-х рр. призвели до реорганізації Київського університету св. Володимира, на його основі утворився Київський інститут народної освіти. Керівництво новоствореного навчального закладу відкинуло цей метод у вихованні майбутніх науковців і традиція нагородження студентів медалями відійшла у минуле. Хочеться лише сподіватися, що колись вона повернеться з небуття і знову між молодими науковцями розпочнеться цікава боротьба за отримання престижної нагороди.

Таким чином, ознайомлення з науковою спадщиною студентської корпорації Київського Університету св. Володимира доводить те, що розпочата наприкінці XVIII ст. новаторська традиція нагороджувати кращі роботи молодих дослідників медалями дала свої позитивні результати. Вона змусила студентів зайнятися потрібною справою, дала їм шанс розвинути свої природні здібності і допомогла більшості з них визначитися у майбутній професії.

Студентській молоді сподобалася ініціатива уряду, кількість конкурсних робіт з кожним роком зростала, покращувалась і їх якість (медальні праці останніх років могли зійти у попередні часи як за магістерські).

Самі медальні праці – це важливі історичні джерела, які відображають не лише наукові інтереси тогочасної студентської молоді та викладацького складу університету св. Володимира, а й фаховий рівень підготовки майбутніх фахівців та їх вчителів. Дослідження цього масиву джерел сприяє повнішому уявленню про інформаційну цінність студентських робіт, дозволяє внести певні зміни в оцінку фахової підготовки спеціалістів.

Звичайно, науковий рівень кожного медального твору різний, кожна з медальних робіт має певні недоліки, одні дослідження написані краще, інші – гірше; одні представляють собою цікаві самостійні нариси (це стосується робіт більш пізнього періоду – М. Дашкевича, П. Голубовського, М. Грушевського, О. Грушевського, А. Гнєвушева, М. Яницького, В. Романовського); інші – компілятивного характеру (особливо, під цю оцінку підпадають роботи першої половини XIX ст., коли студенти, не маючи ніяких професійних навиків, намагалися висвітлити певну проблему, здебільшого на основі наукової літератури, ігноруючи при цьому джерельну базу). Але лише медальна праця Д. Багалія зазнала нищівної критики з боку І. Линниченка, оскільки обидва історики претендували на одне робоче місце. Успіх залежав від скорішого написання магістерської дисертації і Д. Багалій видав студентський твір за цю роботу.

Значною частиною цих робіт користуються сучасні дослідники при написанні своїх студій, часто, в текстах можна зустріти посилання на медальні роботи студентів Університету св. Володимира. Часто науковці критикують гіпотези авторів медальних робіт, вважаючи подібні дослідження застарілими в наш час, хоча і віддають належне значенню студентських творів, особливо в дореволюційний період, оскільки поява вагомої їх частини представляла собою визначну подію тієї доби. Адже, студенти працювали над новою проблемою, намагаючись вивчити малодосліджені питання в російській історіографії. Вихід в світ значної кількості монографій заповнили певні прогалини у висвітленні деяких аспектів історії окремих князівств давньої Русі, економічної історії Московської держави та у дослідженні проблем джерелознавчого характеру.

---

¹ Устав імператорського університета св. Володимира 25 декабля 1833 г. // З іменем Святого Володимира: Київський університет у документах, матеріалах та спогадах сучасників / Упор.: В. Короткий, В. Ульяновський: У 2 кн. – К., 1994. – Кн. I. – С. 71.

² Сборник действующих постановлений и распоряжений начальства по Университету св. Владимира и прочим Русским университетам, составленный секретарём Совета Виндингом // Университетские известия (Далі УИ). – 1872. – № 7. – С. 145–148.

³ Там само. – С. 148–149.

⁴ Общий устав императорских российских университетов (18.06.1863). – К., 1863. – С. 26.

⁵ Там само. – С. 25.

⁶ Сборник действующих постановлений и распоряжений ... // УИ. – 1872. – № 7. – С. 148.

⁷ Извлечение из протоколов заседаний Совета Университета св. Владимира 20 января и 10 февраля 1883 г. // УИ. – 1884. – № 5. – С. 190–191.

⁸ Протокол заседаний Совета Университета св. Владимира 4 октября 1889 г. // УИ. – 1890. – № 2. – С. 1–6.

⁹ Там само. – С. 7–8.

- ¹⁰ Правила о присуждении медалей за сочинения на темы, предлагаемые ежегодно студентам Университета факультетами (исправленные 7 ноября 1897 г.) // УИ. – 1898. – № 5. – С. 50–51.
- ¹¹ Державний архів м. Києва (Далі ДАК). – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 341. – Арк. 84–86.
- ¹² Премия в память Н. И. Пирогова // УИ. – 1862. – № 1. – С. 40.
- ¹³ Протоколы заседаний Совета Императорского Университета св. Владимира за 1913 год // УИ. – 1915. – № 7. – С. 16.
- ¹⁴ Сборник действующих постановлений и распоряжений . . . // УИ. – 1872. – № 6. – С. 142–143.
- ¹⁵ Багалій Д. Нарис історії України на соціально-економічному ґрунті // Історіографічний вступ і доба натурально господарства. – К., 1928. – Т. 1. – С. 30–40.
- ¹⁶ Дашкевич Н. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям // УИ. – 1873. – № 6. – С. 1–24; № 9. – С. 25–80; № 10. – С. 81–156.
- ¹⁷ Голубовский П. История Северной земли до половины XIV в. // Сборник сочинений студентов Университета св. Владимира. – К., 1881. – Вып. III. – С. 1–202.
- ¹⁸ Грушевский М. История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия. Опыт исследования // УИ. – 1891. – № 3. – С. 1–56; № 4. – С. 57–142; № 6. – С. 143–224; № 7. – С. 225–288; № 9. – С. 289–420; № 10. – С. 421–466; № 12. – С. 467–522.
- ¹⁹ Данилевич В. Очерк истории Полоцкой земли до конца XIV стол. // УИ. – 1896. – № 1. – С. 1–38; № 2. – С. 39–80; № 5. – С. 81–132; № 6. – С. 133–176.
- ²⁰ Грушевский А. Очерк истории Турово-Пинского княжества X–XIII в. // УИ. – 1901. – № 6. – С. 1–78.
- ²¹ Линниченко И. Сочинение П. Голубовского и Д. Багалей. Критическая оценка. – Спб., 1883. – С. 43.
- ²² ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 956. – Арк. 23–24.
- ²³ Багалей Д. Ответ И. Линниченко на критическую оценку книги „История Северной земли до пол. XIV стол.” // Записки Харьковского университета. – 1884. – Кн. 2 (окр. відбиток). – С. 32.
- ²⁴ Толочко О. П. Дві не зовсім академічні дискусії (І. А. Линниченко, Д. І. Багалій, М. С. Грушевський) // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вып. 2. – С. 95.
- ²⁵ ДАК. – Ф. 16. – Оп. 350. – Спр. 165. – Арк. 9.
- ²⁶ Рецензии на сочинения, представленные в факультеты для соискания наград медалями // УИ. – 1914. – № 9. – С. 34.
- ²⁷ Иконников В. Максим Грек. – К., 1865. – 197 с.
- ²⁸ Иконников В. С. Максим Грек и его время. Историческое исследование. – К., 1915. – 604 с.
- ²⁹ Ясинский А. Сочинение князя Курбского, как исторический материал // УИ. – 1889. – № 10. – С. 113.
- ³⁰ Козловский И. Сильвестр Медведев // УИ. – 1895. – № 2. – С. 1–49; № 3. – С. 50–90; № 5. – С. 91–130; № 9. – С. 1–32; № 11. – С. 33–96; 1896. – № 2. – С. 97–114; № 7. – С. 145–176; № 8. – С. 177–206.
- ³¹ Там само. – 1895. – № 5. – С. 97.
- ³² Сиповский В. В. Сильвестр Медведев. Очерк из истории русского просвещения и общественной жизни в конце XVII века. Киев 1894 года Ивана Козловского // Журнал Министерства народного просвещения. – 1895. – Ч. CCC. – От. 2. – С. 248.
- ³³ Марковский М. Антоний Радивиловский, южно-русский проповедник XVII в. // УИ. – 1894. – № 4. – С. 1–45; № 7. – С. 47–94; № 10. – С. 95–118; 1895. – № 9. – С. 119–187.
- ³⁴ Михальченко С. И. Киевская школа в российской историографии (В. Б. Антонович, М. В. Довнар-Запольский и их ученики). – М. – Брянск, 1997. – С. 159.
- ³⁵ Смирнов П. Орловский уезд в конце XVI в. по писцовым книгам // УИ. – 1909. – № 1. – С. 1–85; № 3. – С. 87–116; № 5. – С. 117–162; № 7. – С. 163–178; № 8. – С. 179–200; № 9. – С. 201–232; № 10. – С. 233–272; 1910. – № 3. – С. 373–320; № 5. – С. 321–335.
- ³⁶ Гневушев А. Сельское население Новгородской области по писцовым книгам 1435–1505 годов // УИ. – 1910. – № 8. – С. 1–76; № 9. – С. 77–128; 1911. – № 3. – С. 129–152; 1912. – № 4. – С. 1–64; № 5. – С. 153–201; № 10. – С. 65–96; № 12. – С. 97–144.
- ³⁷ Данилова Л. В. Очерк по истории землевладения и хозяйства в новгородской земле в XVI–XV вв. – М., 1955. – С. 13.
- ³⁸ Сташевский Е. Московский уезд по писцовым книгам XVI века // УИ. – 1907. – № 7. – С. 104–108.

- ³⁹ Сташевский Е. Д. Очерки по истории царствования Михайла Федоровича: Московское общество и государство от царствования Михайла Федоровича до эпохи Смоленской войны. – К., 1913. – Ч. 1. – 317 с.
- ⁴⁰ Полонська-Василенко Н. Моя наукова праця (війна 1913–1916) // УІ. 1983. – № 2–4. – С. 42–45.
- ⁴¹ Сташевський Є. Д. Сільськогосподарський ринок Правобережної України за передреформленної доби. – К., 1929. – 253 с.; История докапиталистической ренты на Правобережной Украине в XVIII – первой половине XIX в. – М., 1968. – 482 с.
- ⁴² Клименко Ф. Западно-русские цехи // УИ. – 1912. – № 2. – С. 1–61; № 4. – С. 63–168.
- ⁴³ Там само. – С. 12.
- ⁴⁴ Белоцерковский Г. Тула и Тульский уезд в XVI и XVII веках // Сборник статей Студенческого Историко-этнографического кружка при Императорском Университете Св. Владимира. – К., 1915. – Вып. 5. – С. 3–275+1–164.
- ⁴⁵ Яницкий Н. Экономический кризис в Новгородской области XVI века (по писцовым книгам) // Сборник статей Студенческого Историко-этнографического кружка при Императорском Университете Св. Владимира. – К., 1915. – Вып. 4. – 131+234 с.
- ⁴⁶ Там само. – С. 11–12.
- ⁴⁷ Там само. – С. 11–12.
- ⁴⁸ Там само. – С. 131.
- ⁴⁹ Рецензии на сочинения, представленные в факультеты для соискания наград медалями // УИ. – 1914. – № 9. – С. 5; Краткий отчет о состоянии и деятельности Императорского Университета св. Владимира в 1913 году // УИ. – 1914. – № 7. – С. 43–44; ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 1259. – Арк. 42.
- ⁵⁰ Рецензии на сочинения, представленные в факультеты для соискания наград медалями // УИ. – 1914. – № 9. – С. 23–25; ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 1278. – Арк. 52–56.
- ⁵¹ Лятошинский Н. Август Шлецер и его историческая критика // УИ. – 1884. – № 8. – С. 39–40.
- ⁵² Там само. – С. 110.
- ⁵³ ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 3500. – Арк. 10.
- ⁵⁴ Краткий отчет о состоянии и деятельности Императорского Университета св. Владимира в 1914 году. – К., 1915. – С. 21.
- ⁵⁵ ДАК. – Ф. 16. – Оп. 465. – Спр. 1299. – Арк. 189.
- ⁵⁶ Там само. – Арк. 131–133.

ДОДАТКИ

Додаток А. Список студентських робіт, нагороджених золотими медалями (1841–1917 рр.)

Рік написання	Тема роботи	Прізвище медаліста
1841–1842	Определить значение монгольского периода в истории жизни русского народа.	Модзелевский А.
1846–1847	О Несторе и летописях русских от XI–XIII ст.	Белобров О.
1850–1851	О причинах усобиц между русскими князьями и о влиянии их на современное общество в период времени от Рюрика до Ивана Калиты и Гедымина.	Лашнюков И.

1851–1852	Об успехах археологического, исторического и литературного направлений у славянских народов в последнее время.	Сорока О.
1854–1855	Историческое обозрение воспитания и обучения в России до конца XVIII века.	Янсон Ю.
1856–1857	Витязи времен Владимира Святого	Козловский П.
1862–1863	Изложить исторический характер разработки Русской истории от Карамзина до нашего времени, именно: направление и научные результаты этой разработки относительно понимания и хода основных элементов быта Русского народа.	Тумасов Н.
1863–1864	Максим Грек	Иконников В.
1864–1865	Влияние Византийской империи на исторический средневековый мир и преимущественно на славян.	Завадско-Краснопольский А.
1867–1868	Воспитание и обучение в России в царствование Екатерины II.	Засадкевич Н.
1871–1872	Княжение Даниила галицкого по русским и иностранным известиям.	Дашкевич Н.
1872–1873	Слово о Полку Игореве. Подробное сравнение поэтического рассказа с описаниями похода по летописям, критический разбор толкований текста и пояснительные замечания об исторических и мифических лицах, о событиях и местностях, упоминаемых в поэме.	Ваденюк П.
1878–1879	История Северной земли до пол. XIV ст.	Багалея Д., Голубовский П.
1881–1882	Вмешательство иностранной политики в русские дела при Елизавете Петровне.	Яцок В., Калабановский К.
1882–1883	Август Шлецер и его историческая критика.	Лятошинский М.
	Очерк известий о Подольской земле по летописям до 1434 г.	Молчановский Н.
1885–1886	Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия.	Андрияшев О.
1887–1888	Сочинение князя Курбского, как исторический материал.	Ясинский А.
1888–1889	Очерк истории Кривичской и Дреговичской земель до начала XIII столетия.	Довнар-Запольский М.
1889–1890	История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV столетия.	Грушевский М.
1891–1892	Сильвестр Медведев.	Козловский И.

	Антоний Радивилловский, южно-русский проповедник XVII века.	Марковский М.
1893–1894	Очерк Полоцкой земли до конца XIV стол.	Данилевич В.
1896–1897	Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII столетия и начале XVIII века.	Волк-Карачаевский В.
1898–1899	Жизнь и сочинения преподобного Феодосия, игумена Печерского монастыря.	Чаговец В.
	Очерк истории Турово-Пинского княжества в X–XIII ст.	Грушевский А.
1904–1905	Орловский уезд в конце XVI в. по писцовым книгам.	Смирнов П.
1905–1906	Сельское население Новгородской области по писцовым книгам 1495–1505 годов.	Гневушев А.
	Московский уезд по писцовым книгам XVI века.	Сташевский Е.
1909–1910	Русско-китайская торговля в XVIII в.	Курц Б., Безручко-Зеленский И.
1910–1911	Сказание о свв. Князьях Борисе и Глебе, приписываемое Мниху Иакову.	Бугославский С.
1911–1912	Западно-русские цехи в XVII–XVIII вв.	Клименко Ф.
	Тула и Тульский уезд в XVI и XVII веках.	Белоцерковский Г.
	Экономический кризис в Московском государстве XVI века.	Яницкий Н.
1912–1913	Экономический быт Черниговского полка в XVII–XVIII стол.	Романовский В.
	Киевская архитектура XVII–XVIII веков.	Эрнст Ф.
	Повесть о Меркурии Смоленском и ее литературная история.	Белецкий Л.
1913–1914	Состояние помещичьих крестьян Черниговской губернии накануне реформы в связи с обзором деятельности Черниговского Губернского Комитета по изучению их быта.	Федоренко В.
	Сведения о России в Formmannasogur.	Цикаловский С.
1916–1917	Киевский синопсис и его литературная история.	Маслаков Л.

Додаток Б. Список студентських робіт, нагороджених срібними медалями
(1841–1917 рр.)

Рік написання	Тема роботи	Прізвище медаліста
1841–1842	Определить значение монгольского периода в истории жизни русского народа.	Шульгин И.
1846–1847	О Несторе и летописях русских от XI – XIII ст.	Симонов М.

1851–1852	Об успехах археологического, исторического и литературного направлений у славянских народов в последнее время.	Мануйлович Н.
1854–1855	Историческое обозрение воспитания и обучения в России до конца XVIII века.	Богатинов Н., Протопопов Н.
1871–1872	Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям.	Брянцев П.
1882–1883	Август Шлецер и его историческая критика.	Городецкий В.
1885–1886	Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия.	Иванов П.
1896–1897	Борьба Польши с казачеством во второй половине XVII столетия и начале XVIII века.	Иванов Г.
1902–1903	О галицко-волинской летописи как памятнике литературном.	Глухенький А.
	Исторические труды императрицы Екатерины II.	Стельмашенко М.
1909–1910	Древнерусское церковное зодчество по летописям и другим письменным источникам.	Маслаков Н.
1910–1911	История Тверского княжества до присоединения его к Москве.	Ивановский А.
1912–1913	Тульская окраина по писцовым книгам XVI века.	Базилевич В.
	Коломенский уезд по писцовым книгам XVI века.	Грушевский С.
1916–1917	Вятский край в XVII в.	Фаворский В.